

İBÂDÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME*

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

Özet

Ebu Ubeyde (ra), İbâdîyye fırkasının İmam Câbir b. Zeyd'den (ra) sonra ikinci imamıdır. Fırkanın görüşlerinin Basra dışına taşınmasında ve İbâdî imamlıkların kurulmasında önemli rol üstlenmiştir. Abdullah b. İbâd'ın siyasi dehası ile İmam Câbir b. Zeyd'in ilmi onda cem olmuştur. Ebu Ubeyde ülkemizde yeterince tanınmamaktadır. Oysa Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'yi tanımadan İslam tarihini ve İbâdîyye fırkasını doğru anlamak mümkün değildir. Ebu Ubeyde İslam tarihinin bunalımlı bir döneminde yaşadı; tüm zorluklarına rağmen diğer Ehl-i Hak ve'l-İstikâme imamları gibi Hakk'ı ayakta tutmaya çalıştı, zalimlerin önünde asla eğilmedi. Sonuçta hayatı zorluklarla geçti. Ebu Ubeyde hakkında tarafımızdan yönetilen bir master tezi dışında Türkçe kaynak yoktur. Bu çalışmada daha çok Arapça kaynaklara başvurulmuştur. Bu makale Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'nin hayatı, ilmi ve fırka içerisindeki yeri ile sınırlıdır.

Anahtar Kavramlar

İbâdîyye Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme Hameletü'l-ilm Zekât Risalesi

المخلص

يعتبر الإمام أبو عبيدة الإمام الثاني في المذهب الإباضي بعد الإمام جابر بن زيد، كان له دور كبير جداً في تأسيس ونشر الفكر الإباضي خارج البصرة، جمع الإمام أبو عبيدة في شخصيته فطنة عبدالله بن إباض السياسية وعلم الإمام جابر بن زيد، أبو عبيدة ليس معروفاً هنا في بلادنا، كي نفهم تاريخ الفرق الإسلامية لابد من دراسة شخصية الإمام أبو عبيدة بشكل جيد، فلقد عاصر الإمام فترة عدم استقرار وتوتر في التاريخ الإسلامي، كما وقف الإمام أبو عبيدة مثل غيره من أئمة أهل الحق والاستقامة في وجه الظلم والاستبداد ولم يرضخ للسلطة الحاكمة الظالمة، لقد مرت حياته في صعوبات كثيرة، لا توجد دراسات متعلقة بشخصية الإمام أبو عبيدة إلا رسالة ماجستير واحدة تمت تحت إشرافي، لذلك كان لابد من الاعتماد على المصادر العربية في كتابة هذه المقالة. المقالة تتناول بشكل محدد شخصية الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة ومكانته في المذهب الإباضي.

كلمات المفاتيح

رسالة الزكاة

حملة العلم

أبو عبيدة

الإباضية

* Doç. Dr. Orhan ATEŞ, orhanates1624@hotmail.com

Giriş

Din, tevhit ve insanın sosyal bir varlık oluşu üzerine kuruludur. İnsanlık tarihi de bu gerçeği doğrular.¹ İnsanın sosyal bir varlık olması, yalnız yaşayamayacağı anlamına gelir.² İnsan, tek başına dinin ve hayatın üzerine yüklediği sorumlulukları yerine getiremez.³ İnsanoğlunun gücü kutsal bir amaç etrafında cemaatleşince ortaya çıkar.⁴ Tarihte Müslümanlar bu gücü tevhit etrafında birleşerek ortaya koymuşlardır.⁵ Ehl-i Hak ve'l-İstikâme, Nehrevân savaşından hemen sonra “emru bi'l-Ma'ruf ve'n-nehyu ani'l-münker” prensibi etrafında birleşerek bir cemaat oluşturup Hakkı ayakta tutmaya çalıştı. Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme et-Temîmî, Hakkı ayakta tutmaya çalışan Ehl-i Da've ve'l-İstikâme cemaati liderleri arasında yer alır.⁶

İslam tarihinin doğru anlaşılması bakımından Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme ve Ehl-i Da've ve'l-İstikâme'nin diğer imamları büyük bir öneme sahiptir. Fakat İbâdî olmayan kaynakların ekser çoğunluğu devrin siyasi etkisi altında kalarak Ehl-i Da've'nin rolünü görmezden gelmişlerdir. Ne yazık ki ülkemizde Ebu Ubeyde'nin hayatını konu alan bir yüksek lisans tezinden başka kapsamlı bir çalışma mevcut değildir.⁷ Bu nedenle daha çok

¹ Zariyât, 56; Hud, 1; Enbiya 25

² Tazegün, Yusuf, “Kur'an'da Sosyal İnsanın Özellikleri”, *Misbah*, Sonbahar 2012, Yıl: 1, Sayı: 2; Çeçen, Anıl, “İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları”, s. 1.

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/e78ca68a4ac9bd0_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%20Yilligi
18.04.2017.

³ “Allah'tan korkun ve akrabalık bağlarını kesmekten sakının” (Nisâ, 4/I); “Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yeryüzünde fesad çıkaracak, akrabalık bağlarını bile parçalayıp keseceksiniz öyle mi? Onlar öyle kimselerdir ki Allah kendilerini rahmetinden kovmuş da duygularını almış ve gözlerini kör eylemiştir. (Muhammed, 47/22-23); “Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, akraba olan komşulara, yakın komşulara, yanında bulunan arkadaşta, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.” (Nisa: 4/36); “Allah, adaleti, ihsanı ve yakınlarla yardım etmeyi emreder...” (Nahl: 16/90); “Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver...” (İsrâ: 17/26)

⁴ Kur'an, 2/ 13, 128, 143; 10/19.

⁵ Müslümanların İhtilafı ve ittifakının gerekliliği hakkında geniş bilgi bkz. El-Halîlî, Ahmed b. Hamad, “El-Haku'd-Dâmi”, s. 25-43 *Mekânetü'l-İbâdiyye fî Hadâratî'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016.

⁶ Şemmahî, *Siyer*,

⁷ Ertürk, Yahya, *Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme ve Kuzey Afrika İbâzîliğinde Hameletü'l-İlm'in Etkisi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014. Danışman Hoca Doç. Dr. Orhan ATEŞ, Dicle Üniv. İlahiyat Fak. İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. Diyarbakır.

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

Arapça kaynaklardan istifade etmek zorunda kaldık. Bu kaynaklar arasında ed-Dercinî, el-Harisî, el-Halifat, er-Râkışî, el-Mubarek b. Abdullah er-Raşidî ve eş- Şemmahî yer almaktadır. İsa b.Süleymân b. İsa ez-Zekvanî tarafından hazırlanan Ebu Ubeyde Müslim b. Ebi Kerîme adlı muhtasar çalışmayı pedagojik yöntemi bakımından çok önemli bulmaktayız. Zira akademik çalışmaların soğuk satırları ile çocuklara ulaşmak nerede ise imkânsızdır. Fakat bu eserde takip edilen pedagojik yöntemle çocuklara tarihi ve tarihi şahsiyetleri sevdirmek ve anlatmak daha kolay olacaktır.⁸

Fırkalar tarihinin doğru anlaşılması için Türk okurlarının mutlaka Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'nin hayatını ve mücadelesini bilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bazıları tarihi dikensiz gül tarlası gibi gösterme çabası içinde olsalar da gerçek böyle değildir.⁹ Ebu Ubeyde ve arkadaşları siyasi iktidarların boyunduruğu altına girmedikleri ve onların zulümle örülü siyasetlerini onaylamadıkları için akla ve hayale gelmeyen zulümlere maruz kalmışlardır. Bunu en iyi Ebu Ubeyde'nin hayatında görmek mümkündür.

“Haccâc bir defasında Hâricîler'in üç liderini alıp kamıştan yapılmış, içini ve dışını hayvan pislikleriyle sıvattığı bir odaya hapsetmiştir. Üç lider bu pis yere sadece üç gün dayanabilmiş ve ölmüşlerdir.¹⁰ Hâlbuki Haccâc onların bu kadar çabuk ölmelerine üzülmişti, çünkü o işkenceyi seven biriydi. Yaşanan bu ölümlerden dolayı Mecûsî bir doktor istemiş ve ona: “ Hapishanedekiler teker teker ölüyor, oysa ben onların ölmesini istemiyorum, acı çekmelerini istiyorum” demiştir. Mecûsî doktorun yaptıkları ise Haccâc'ın onlar için planladıklarından daha merhametliydi. Doktor onların yiyeceklerini yağ ve sarımsak olarak değiştirilmesini istedi ve onun isteği doğrultusunda mahkûmlar biraz rahata kavuştu.¹¹ Nihayet takdiri ilahi tecelli etti ve aralarında Ebû Ubeyde ve Damâm'ın da bulunduğu hapishanedeki bazı mahkûmlar serbest bırakıldı, insanlara en kötü işkenceleri tattıran Haccâc da delirerek hayatını kaybetti.¹² Ebû Ubeyde bu yaşananlarla ilgili olarak: “

⁸ ez- Zekvânî, İsa b. Süleyman b. İsa, *el-İmam Ebu Ubeude Müslim b. Ebî Kerîme*, Saltanat-ı Umân/Rüstâk, 2016.

⁹ Kozan, Ali, “Tarih Yazımında Tarafsızlık Problemi: İlk Dönem Siyer-İslam Tarihi Yazıcılığı Örneği” sbard.org/pdf/sbard/012/Ali%20Kozan%20son%2079-93. Bkz. Demircan, Adnan, “Tarih Üzerine Bazı Düşünceler”, Milel Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi cilt 4 sayı 3 Eylül – Aralık 2007.

¹⁰ Dercinî, *Tabakât*, II, 248.

¹¹ Dercinî, *Tabakât*, II, 248.

¹² el- Ca'bîrî, *Nefehatun Mine's-Siyer*, III, 23.

O fâsık ölünceye kadar kimseyi hapishaneden çıkarmadılar'' diyerek zulmünün ölünceye kadar devam ettiğini söylemiştir.¹³

Klasik İslam mezhepleri tarihi ve siyasi tarih kitaplarında İbâdiyye olarak bilinen Ehl-i Dave ve'l-İstikâme Harici bir fırka olarak tanıtıldığı için insanlar İbâdiyye'den uzak durmaktadırlar. Bu yanlış bilgi İmam Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme gibi Ehl-i Hak ve'l-İstikâme imamlarına ilgiyi azaltmaktadır. Oysa İbâdiyye Muhakkime'yi selef olarak kabul etmekle beraber şiddet yanlısı Havâric fırkalarından beridir.¹⁴ Yeri gelmişken İbâdiyye'nin Haricî fırkalardan farkını kısaca özetlemek isteriz. ¹⁵

1. İbâdiyye, Havâric gibi günah işleyen Ehl-i kibleye şirk isnat etmez.
2. İbâdiyye, Havâric'in aksine ehl-i kibleye karşı kılıç kullanmaz,
3. İbâdiyye, İslam'ın neşrinde kılıç değil delilleri kullanır,
4. İbâdiyye, Havaric gibi Ehl-i kible'nin malını ganimet edinmez,
5. İbâdiyye, Havaric'in aksine Müslümanların tamamıyla nikahı ve mirası caiz görür,¹⁶
6. İbâdiyye, Havaric'in aksine kabir azabını inkar etmez.¹⁷
7. İbâdiyye Müslümanların selameti için imameti gerekli görür.¹⁸
8. İbâdiyye İslama ilmi ve ameli yollarla hizmet eder.¹⁹

A. Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'nin Hayatı

Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîm'e, Câbir b. Zeyd'den²⁰ sonra İbâdiyye'nin ikinci imamıdır. Câbir b. Zeyd'den sonra fırkanın ilmi birikimini ve insan kaynaklarını en iyi şekilde örgütleyerek fırkanın gelişimine ve farklı bölgelere yayılmasına katkı sağlamıştır. Ebu Ubeyde hicri 95 yılında Haccâc'ın vefatından sonra ve hapisten huruç ederek Ehl-i Dave'nin liderliğini üstlenmiştir. Câbir b. Zeyd'in ilmi ile Ebu Ubeyde'nin siyasi dehası Ebu

¹³ Dercîni, *Tabakât*, II, 247.

¹⁴ Muammer, Ali yahyâ, *el-İbâdiyye fî Mevkibi't-Târih, el-Halkatu'l-Ülâ*, Mektebetü'l-İstikame, Saltanat-ı Omân 1989, s. 27,

¹⁵ Itfeyiş, Ebû İshâk İbrahim, “ el-Fark beyne'l-İbâdiyye ve'l-Havâric” *Mekanetü'l-İbâdiyye fî Hadârati'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016, s. 43-51; Sâlih Bâ, Ömer b. el-Hâc., “Hel-İbâdiyye Havaric” *Mekanetü'l-İbâdiyye fî Hadârati'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016, s. 239-255

¹⁶ Bağdadi, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 103

¹⁷ Ebu Ammâr, *el-Mûcez*, c. II, s. 233,

¹⁸ es-Sâlimî, *Meşâriku'l-Envâri'l-Ukul*, Beyrut 1989, c. II, s. 105.

¹⁹ Halîfât, *Neşetü Hareketü'l-İbâdiyye*, s.14.

²⁰ Ateş, Orhan, “İmam Câbir b. Zeyd ve İbâdiyye İçerisindeki Yeri” *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (Asead)* Ocak 2017, s. 58-83.

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

Ubeyde'de cem olmuştur. Cahız, Ebû Ubeyde'nin Urve b. Udeyye'nin mevlası olduğunu söyler.²¹ Ebu Ubeyde Basra'da yaşamış ve Kitmân imameti döneminde İmam Câbir b. Zeyd ve İbâdîyye'nin bazı imamlarından ilim almıştır.²² Bunlar arasında Suhar el-Abdî, Ca'fer b. Simâk, Dammâm b. Es-Saib el-Abdî el-Omânî, Ebu Nuh Salih ed-Dehhân yer almaktadır. İbâzi bilginler Ebû Ubeyde'nin ashaptan bazılarını idrak ettiğini belirtirler ki hocası Câbir b. Zeyd de onlardan ilim almış ve hadis rivayet etmiştir. Ebû Ubeyde'nin gördüğü sahabeler arasında Enes b. Malik (ra), Ebu Hureyre (ra), Abdullah b. Abbâs (ra), Ebu Said el-Hudrî (ra), Câbir b. Abdullah (ra) ve müminlerin annesi Aişe (r.anha) bulunmaktadır.

Ebu Ubeyde, İbâdîye'nin fakih âlimlerindedir. Özellikle “gizli davet döneminde fırkanın örgütlenmesine ciddi katkı sağlamıştır.” Ebu Ubeyde'nin görüşüne göre İbâdîyye'nin hilafet merkezinden uzak bir yerde faaliyetlerini sürdürmesi gerekiyordu. İbâdî davetçilerin yetiştirilmesi için en güzel yol budur. Bu amacını gerçekleştirmek için Sirdâb denilen bir mevkide medrese kurdu. Burası Basra'ya yakın bir yerdir. Emevi saldırılarından korunmak için Medreseye “Kaffaf” görünümü verilmiştir.²³ Özellikle fırkanın Yemen, Hadramevt, Hicaz, Mısır ve Magrîb gibi Basra'nın dışındaki bölgelere taşınmasında önemli rol oynamıştır. Bütün bunları fırkanın neşri için eğittiği talebeleri aracılığı ile yapmıştır. İbâdîyye'nin neşri için Basra dışına giden öğrenciler *Hameletü'l-İlim/Nakaletü'l-İlim* olarak tanınmaktadırlar.²⁴

Künyesinde Temîmî olmakla birlikte Ebu Ubeyde aslen Temîm kabilesinden değildir. Temîm kabilesinin mevlasıdır. Bu nispet ya onların içerisinde doğması ya da ailesinin onlara nispeti sebebiyledir. Mirdas b. Udeyye'nin kardeşi Urve b. Udeyye'nin mevlasıdır. Basra'da doğdu, büyüdü ve orada yaşadı. Onun siyah renkli bir zenci, bir gözünün görmediği ve fakir bir kimse olduğu da söylenmektedir. Kamışlardan sepet yaparak geçimini sağladığı için “kaffâf” olarak lakaplanmıştır.

Ebu Ubeyde hicri 45 yılında doğmuştur. *el-Ukûdu'l- Fiddiye* sahibi'nin verdiği bilgiye göre “ Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme bir mecliste oturmaktaydı Ebu Bilal Mirdas b. Udeyye'de orada bulunmaktaydı. Tavâf b. Muallâ ve bazı arkadaşları ağlayarak meclise

²¹ Dercinî, *Tabakâtu'l-Meşâyih bi'l-Magrib*, c. II, s. 214-225

²² Dercinî, *Tabakâtu'l-Meşâyih bi'l-Magrib*, c. II, s. 280

²³ Saîd, Yusuf b. Bekîr el-Hâc, *Tarihu'l-İbâdiyye fî Mağribi'l-İslâmî*, Gardaye 2016, s. 31

²⁴ Saîd, Yusuf b. Bekîr el-Hâc, *Tarihu'l-İbâdiyye fî Mağribi'l-İslâmî*, s. 44; Elburâşidî, Yusuf, *Hameletü'l-İlm ve İla Mağrib ve Devruhum fî da'veti'l-İslâm*, byy.

girdiler, mevaliden kardeşlerinin öldürülmesinden ve sürgün edilmesinden dolayı çok üzgündüler. Ebu Bilal hicri 61 yılında vefat etmiştir. O, Ubeydullah b. Ziyad'ın velayeti döneminde Ahvâz'a yakın Asik denilen yerde Abbad b. Ahdar el-Mazinî tarafından öldürülmüştür. Ebu Ubeyde bu mecliste bulunmuştur. Bu durum onun doğum tarihinin h. 45 ya da ondan biraz öncesine tekabül edeceğini göstermektedir. Ebu Ubeyde'nin Ebu Bilal Mirdas ile mecliste oturduğunda yaşının temyiz yaşı olan on beşten aşağı olması düşünülemez. Bu durum el-Harisî'nin söylediğinden uzak değildir.

Ömrünün kırk yılını öğrenmeye ve kırk yılını veya biraz fazlasını öğretmeye adanmış Ebu Ubeyde, Câbir b. Zeyd'in vefatından ve Haccâc b. Yusûf'un hapishanesinden firar ettikten sonra imamet görevini yüklenmiştir. Ebu Ubeyde eğitim hayatına muhtemelen on yaşında yani hicri 55 tarihinde başlamıştır.

Ebu Ubeyde kızını (ubeydetü) عبیده ile künyelenmiştir. Bu durum onun oğlu olmayışı sebebiyle olabilir. Zira Arap geleneğine göre kişi büyük oğluna nispet edilmektedir. Ebu Ubeyde'nin eşi Ummu Ca'fer olarak bilinmektedir. Bu durumda eşine nispet edilen Cafer isimli oğul ya önceki kocasındandır ya da kadının ismi Ummu Cafer'dir. Şayet Cafer isimli oğul Ebu Ubeyde'ye ait olsa idi onunla künyelenmesi gerekirdi.

Babası Ebu Kerîme, İmam Câbir b. Zeyd ile çağdaştır. Oğlu Ebu Ubeyde gibi Ebu Kerîme'de ilmini İmam Câbir b. Zeyd'den almıştır. Baba Ebu Kerîme oğlunu hocası olan İmam Câbir b. Zeyd'e yönlendirmiştir. Böylece Ebu Ubeyde, Câbir ile tanışmıştır. Ebu Ubeyde'nin babası Ebu Kerîme, İmam Câbir b. Zeyd'den nezir ile ilgili bir rivayette bulunmuştur.

Urvetü b. Hudeyr et-Temîmi, Mirdas b. Hudeyr'in kardeşidir. Tahkim öncesine kadar Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali ile beraber olmuştur ancak Tahkim²⁵ kararına karşı çıkmıştır.²⁶ Eş'as b. Kays Tahkim yazısını göstermek için geldiğinde “ Ey Eş'as! Bu ne alçaklık, ne bu tahkim! Allah'ın şartından daha güçlü şart mı vardır” demiş ve La hükme illa lillah diyerek Eş'as'a kılıç savurmuştur. Muhakkime içerisinde ilk kılıç savuran kişi Urve b. Udeyye'dir. Nehrevan savaşına katıldı ve sağ kaldı Basra'ya yerleşti ve Muaviye b. Ebî Sufyan'ın idaresi zamanında orada kaldı.²⁷

B. Ebu Ubeyde'nin Davetçi Kişiliği

²⁵ Eş'arî, *Makalâtu'l-İslâmiyye*, Kahire 1905, c. I, s. 63-64. İsfârîni, Bekir Ebî Muzaffer, *et-Tabsır fi'd-Dîn*, Beyrut 1935, s. 20.

²⁶ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Firâk*, s. 56.

²⁷ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Firâk*, s. 60-66.

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

Tahkim kararından sonra gelişen siyasi olaylar İbâdiyye'yi çok etkilemiştir. Çok zor şartlar altında varlığını korumaya çalışan İbâdiler tüm imkanları değerlendirerek adil bir imametın kurulması için çalıştılar. Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'de bazı yöntemler kullandı. Şöyle ki;

1- Hac: Ebu Ubeyde hocası İmam Câbir b. Zeyd gibi hac ibadetine ve hac esasında davete önem veriyordu. İslam aleminin değişik bölgelerinden gelen Müslümanlara mevcut idarenin zulmünü anlatmak için Mekke ve Medine önemli bir rol üstleniyordu.

2- Mektuplar: Bilindiği gibi Ehl-i Hak ve'l-İstikâme, Ebu Ubeyde döneminde Kitmân imameti ile yönetiliyordu. Bu dönemde her şey gizlilik içerisinde yürütülüyordu. İmam Câbir b. Zeyd görüşlerini kardeşlerine ulaştırmak için mektuplaşıyordu.²⁸ Aynı yöntemi Ebu Ubeyde devam ettirdi. Mektupları güvenilir kişiler tarafından ilgili kimselere ulaştırılıyordu. Ebu Ubeyde'nin günümüze ulaşan meşhur mektuplarından birisi Kuzey Afrikalılar'a zekat hakkında göndermiş olduğu mektuptur.²⁹ Bu şekilde, Ebu Ubeyde birbirine uzak bölgelerden birbirilerine bağlı bir toplum kurmayı başarmıştır; zira onun inşa ettiği toplum belli bir metod üzere kaim idi. Kendi yöntemlerine aykırı topluluklardan uzak durarak kendi görüşlerini yaymaya gayret göstermişlerdir.³⁰

C. İmam Ebu Ubeyde'nin Çektiği Sıkıntılar

Ebu Ubeyde ve diğer İbâdî bilginler İslam'a muhalif oldukları için değil siyasi iktidarlara muhalif oldukları için baskılara maruz kalmışlardır. Ancak tarihçiler bu baskıları görmezden gelmişlerdir. Taberî, İbn Esîr ve İbn Haldûn gibi tarihçiler daha çok devletler, devlet adamları ve onların meziyetlerine odaklanmışlardır. Yakubî ve Mesûdî gibi muarız fırkalara meyleden tarihçilerde Emeviler ve Abbasiler döneminde kendilerine göre hakikati ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Tarihçilerin İslam tarihinin oluşumunda önemli rol oynayan şahsiyetleri görmezden gelmeleri büyük bir eksikliktir.³¹

İslam tarihinde yaşanan sorunlar İslam'dan değil Müslümanların yanlışlarından kaynaklanmıştır. Müslümanlar tarafından yapılan hataların İslam'a yüklenmesi haksızlıktır.

²⁸ Bkz. el-Cabirî Şeyh Ferhan b. Ali, Resail el- İmam Cabir b. Zeyd el-Ezdî, Saltanetu Umman 2013.

²⁹ Bu mektup *Kıraatu fî Risâleti 'z-Zekât* adıyla Dr. Abdullah b. Râşid es-Siyâbî tarafından yayımlanmıştır. Salatanat-ı Omân 2017.

³⁰ el-Ca'birî, Rerhât Ali, *Ebu Hamza eş-Şari Hayatı min Ecli'l-Hak*, Umman 1990

³¹ er-Râşidî, Mubarek b. Abdullah, *İmam Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme ve Fıkhı*, Saltanat-Umân 1992, s. 20.

Tarihi şahsiyetleri doğru anlamak tabii ki tarihin nesnel yazımı ile ilgilidir. Tarihi nasıl okumalıyız ne şekilde anlamalıyız? Bu konuda farklı yaklaşımlar vardır.³² Amacımız elbette bu yaklaşımları irdelemek değildir. Fakat vurgulamak istediğimiz şey, tarihin politik ve ideolojik amaçlar için nasıl kurgulandığını ve yorumlandığını izhar etmektir. Bu durumda karşılaştırmalı okumak ve farklı kaynaklardan yararlanmak suretiyle gerçeği yakalamak mümkün olacaktır. Misal, bazı tarihçiler Emevi ve Abasoğullarını göklere çıkarırken Mutezili düşünceye sahip olduğunu bildiğimiz Câhız'ın, Emevîlerin tarihine nasıl yaklaştığını bir risalesinden öğreniyoruz. Câhız'a göre, Emevîler küfre düşmüşlerdir; hatta o, Emevîlere karşı kin ve düşmanlıkta o kadar ileri gitmiştir ki, onları küfürle itham etmeyenlerin bile kâfir olacaklarını söylemiştir. Çünkü Emevîler Hz.Hüseyin'i öldürmüşler, Ehl-i Beyte ve bazı sahabilere zulmetmişler, eziyet ve işkencede bulunmuşlardır.³³ Bu durum, hiç kuşkusuz ideolojik nedenlerle tarihi olayların nasıl kamufle edildiğini ortaya koymasından son derece önemlidir.

Birincisi, Tarihi Olayları Gizleyen Yaklaşım: Tarihte yaşanan sorunlar ile İslam arasında özdeşlik ilişkisi kuran ve İslam'ın suçlanacağından korkan kimseler, tarihte yaşanan bazı siyasi olayların üzerini örtmektedirler. Bu yaklaşımda tarih ve tarihte rol alan aktörler masumlaştırılır; İslam tarihi İslam ile özdeşleştirilir. Bize göre, diğer inançlara mensup olanlar gibi Müslümanların da bir tarihi vardır ama bu tarih kesinlikle İslam değildir. Tarihte Müslümanlar tarafından yapılan hatalar İslam'ın değil Müslümanların kusurudur. Tarih bir ibret sahnesidir; bu sahne doğru okunduğu zaman toplumlar tarihten ibret alırlar aksi halde aynı hataları tekrar ederler. Bütün bunları şunun için anlattık, gizlenen ve üzeri örtülen tarih nedeniyle iktidarlara muhalif olanlar tarihten saklanmış. İslam'ın yücelmesi için hayatını adayan nice bilgin yok sayılmıştır. Ebu Ubeyde de bunlardan birisidir.

İkincisi, İnhisarçı/tekelci Yaklaşım: Bu yaklaşımda tarih bir çıkara araç kılınır.³⁴ Buna göre haklı ve doğru olmanın ölçüsü iktidarın yanında olmaktır. İktidarın yanında olanlar Hak üzere karşısında olanlar ise dalalettendir. Eğer bir iktidar ümmetin onayını almış ve Hak ile amel ederse bu doğrudur. İslam'ın ilk iki halifesi buna örnektir. Ama bir iktidar hem halkın onayını almamış hem de halka zulüm ediyorsa onun yanında olmak Hakka yapılacak en büyük haksızlıktır. Bu tarih anlayışında iktidar, İslam ile özdeş kılınır. İktidarın yanında olanlar Hakkın yanında iktidarı eleştirenler ise batıl olmakla ve Ehl-i Sünnetin dışında

³² Tosh, John, *Tarihin Peşinde*, İstanbul 1997, s. 121-142

³³ Kara Seyfullah, *Tarihin İnşası Sorunu*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III (2003), Sayı, 4, s. 47, 48.

³⁴ Nietzsche, Friedrich, *Tarih Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s.57.

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

olmakla suçlanır. İbâdiyye ve onların liderleri Ehl-i Sünnetin dışında gösterilerek okuyuculara kötü gösterilmiştir.

Üçüncüsü, Tarih Toplumların Beşeri Tecrübe Alanıdır: Bu yaklaşıma göre ne tarih kutsaldır ne de din iktidar sahiplerinin tekelindedir. Tarih beşeri bir tecrübe alanıdır. Doğrular ve yanlışlar dine değil insanlara fatura edilmelidir. İslam toplumları, ne yazık ki tarihi dikensiz gül bahçesi olarak gösteren veya dinle iktidarı özdeşleştiren tarih anlayışları üzerinden tarih okumaları yapmaktadırlar. Tarihi olayları bir bütün olarak bilemeyen ve tarihten ders alamayan nesiller yetişmektedir. Sonuçta asırlar geçmesine rağmen tarihte yaşanan hatalar tekerrür etmektedir.

Yukarıda işaret edilen yanlış tarih anlayışları sebebiyle İbâdiler'in yaşadığı sıkıntılar ne yazık ki yeterince bilinmemektedir. Hilafetin melikliğe dönüşmesine ve şura prensibinin ayaklar altına alınmasına şiddetle karşı çıkanlar İbâdiler olmuştur.³⁵ Bu haklı muhalefet haksız bir biçimde cezalandırılmıştır. Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme de bu baskılara maruz kalmıştır. Haccâc'ın Ebu Ubeyde ve arkadaşlarına yaptığı zulmü Dercinî şu şekilde anlatır. Haccâc, Damam ve Ebu Ubeyde'yi hapse attığında Damam başlarından geçen sıkıntıları şöyle anlatıyor: *“Bize ustura ve makas gibi kesici bir alet verilmiyordu, uzamış bıyıklarımızı dişlerimizle kesiyorduk. Bizden biri sakalını ovduğunda arasından yere bitler düşüyordu. Yemek olarak ise arpa ekmeği ve iri tuz veriliyordu. Tuz içi su dolu bir leğene koyulup, köpüğü suyun yüzeyine çıkıncaya kadar dövülüyordu. Su köpüklenince bize: Ey hapistekiler! Gelin yemeğinizi alın, deniliyordu. Suyu en üstten alanlar en iyisini, alttan alanlar ise en kötüsünü almış oluyordu. Damam, sıkılınca Ebu Ubeyde rahatsız olur ve: Sana yazıklar olsun! Ne olmuş ki bu kadar sıkılıyorsun? Niye bu kadar şikâyet ediyorsun diyordu.”*³⁶

Hakkı ayakta tutmaya çalışan Müslümanlar hapishaneleri Hz. Yusuf'un medresesi olarak görmüşler; hapisten korkarak zulme rıza göstermemişlerdir. Allah'ın dinle şereflendirdiği insanın en değerli varlığı hürriyetidir. Hakk'ı ayakta tutmak uğruna samimi Müslümanlar hürriyetlerini feda etmekten geri durmamışlardır. Şüphesiz, İslam, rab olarak yalnız Allah'ı, peygamber olarak Hz. Muhammed'i ve kitap olarak da Kur'an-ı Kerîm'i kabul eden insan üzerine bu zulmü ve işkenceyi haram kılmıştır.

³⁵ Ateş, Orhan, et- Ta'rifu bi Kitâbi Nebzeti't-Taassubi el-Mezhebî, التعريف بكتاب نذب التعصب المذهبي لسماحة المفتي الخليلي, (Tercüme: Orhan Ateş) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Şubat, 2017. s. 12-40. Halilî, Semâhatü's-Şeyh, *Mezhep Taassubu* (tercüme Ateş, Orhan), Diyarbakır 2016

³⁶ ed-Dercinî, age, c. II. s. 248.

Bela olarak bundan daha sıkıntılı olan ise Haccâc'ın Ebu Ubeyde ve arkadaşlarını elinde hiçbir delil olmadan tutuklatması olup sadece kendi makamını muhafaza etmek için zanni bilgiyi delil olarak göstermesidir. Haccâc'ın özel kâtibi, Ebu Ubeyde'nin ne kadar temiz ve âlim bir insan olduğunu bildiği için, kurtulması için birkaç kez aracı olmak istemişse de Haccâc'ın onu Umman'a sürgün etmesine engel olamamıştır.

İmam Ebu Ubeyde uğradığı baskılara rağmen sabrından ve İmam Câbir b. Zeyd'e olan sadakatinden taviz vermedi. Daha sonra, onun çabalarıyla Rüstemi devletinin başkenti olan Tahert'in bulunduğu Kuzey Afrika'da bir imamet kuruldu.³⁷

D. Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'nin İlmî Kişiliği

Dinimiz İslam, ilme ve ilim ehline dünyada ve ahirette çok yüksek payeler vermektedir. Zümer suresinde geçen bir ayet (*De ki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Bilen elbette kıymetlidir.*)³⁸ önce bir soru cümlesi ile muhataplarını muhakeme yapmaya davet ediyor. Daha sonra şefkat kaynağı Rabbimiz bu konuda her hangi bir şüpheye, tartışmaya veya yanlış anlamaya mahal vermemek için bizzat kendisi cevap veriyor; "*Bilen elbette kıymetlidir.*" Cehalet insanı alçaltırken marifet insanı yüceltiyor. Bu yönü ile bilgi dünya malından ve dünya makamlarından daha değerli bir durum kazanmış oluyor. "Kulları arasında Allahü teâlâdan en çok korkan âlimlerdir." İmam Câbir b. Zeyd ilmi insanların, toplumlar hatta alimler için bir korunak olduğunu ifade etmiştir; " ilim ehli ilimlerine sınımsız sarıldıkları müddetçe helak olmamışlardır."³⁹ Yine İmam Câbir b. Zeyd Ehl-i Hak ve İstikâme'den bahsederken maddi kazanımlarını değil ilim ve alimlerle alakasını ortaya koyarak onları yüceltmeye çalışmıştır; "Şüphesiz Allah, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Selam gibi ilimde kök salmış zatlarla bize lütufta bulundu. Onların eserlerini aldık, sözlerine uyduk, hayatlarını örnek alıp metotlarına göre hareket ettik. Resûlullah'a (s.a.v) ulaşan sağlam metinleri olmayan mezhebin hiçbir değeri yoktur ve aynı şekilde ilimde sağlam dayanağı olmayan medresenin de hiçbir değeri yoktur."⁴⁰

Siyasi tarih kitaplarına bakıldığında İbâdiyye fırkasının, İstikâmet üzere olan hiç bir fırkanın yaşamadığı baskı ve zulümlere maruz kaldığı görülecektir. Bu kadar baskı ve zulme rağmen bir topluluğun varlığını devam ettirmesi neredeyse imkansızdır. Fakat İbâdiyye imkansız başarımıştır. İbâdi topluluk bu başarısını, öncelikle Kur'an ve sünneti temel

³⁷ Saîd, Yusuf b. Bekîr el-Hâc, *Tarihu'l-İbâdiyye fî Mağribi'l-İslâmî*, Gardaye 2016, s. 55; Bkz. Bihâz, İbrahim Bekîr, *ed-Devletü'l-İslamiyye*, Cezayir 1985.

³⁸ Zümer, 9.

³⁹ İsfahanî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiya*, c. III, s. 85

⁴⁰ Ca'birî, *Ebû Hamza eş-Şarî*, s. 71

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

almasına ve sonra da ilimde kendisini ispat eden takva sahibi imamlarına borçludur. Hakikat güneş gibi bu kadar parlak olmasına rağmen gözlerini güneşe kapayan muarızlar İbâdîye'yi cahillerden müteşekkil bir topluluk olarak anlatmaktadırlar. Oysa göz kapamakla gece olmaz gözünü kapayan kendi dünyasını gece yapar. İlimden mahrum topluluklar gıdasını alamayan ağaçlar gibidirler. Gün geçtikçe zayıflamaya sonra da yok olmaya mahkum olurlar. İmam Câbir b. Zeyd bir topluluğun devamı için iki önemli noktaya işaret eder: bunlardan birincisi kuşaklar arasında çatışmanın olmaması diğeri de ilim ehline ittiba etmektir.

Nehrevân⁴¹ savaşından sağ kurtulan Muhakkime Basra ve Küfe'ye yerleşti. Küfeliler Sıffin savaşında kendilerini kılıçtan geçiren ve Tahkim hilesi ile hilafeti Hz. Ali'nin elinden alan iktidarın etkisi altında kalarak Ehl-i Hak ve'l-İstikâme'ye karşı savaş açtılar. Ehl-i Hak ve'l-İstikâme Nehrevân savaşından sonra Basra'yı kendisine yurt edindi. Burada İbn Mesud'dan (ra) tevarüs ettikleri Kurra geleneğini devam ettirerek ilmi faaliyetlere başladılar. Bu sayede çok sayıda bilgin yetişerek İslam'ın farklı beldelede yayılmasına katkı sağladılar. Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'de bu ilmi gelenek içerisinde yetişen büyük fakihlerden birisidir. Burada hemen söylememiz gereken önemli bir hakikat vardır, Ümeyye oğulları onlara karşı her tür şiddeti kullanmalarına rağmen onlar kalem ve kâğıt üzerinde sabrettiler, mecbur kalmadıkça silaha sarılmadılar. Ehl-i Hak ve'l-İstikâme dahilinde kılıç kullanmaya cevaz veren Ezârika'ya da şiddetle karşı çıktı. Bu yönü ile hem iktidarın hem de muhaliflerin şiddet kullanmasına karşı çıkmışlardır. İslam tarihinde bu kadar siyasi baskıya maruz kaldığı halde şiddete karşı kalem de ısrar eden ikinci bir topluluğu göstermek neredeyse imkânsızdır. Ebu Ubeyde Müslim b. Ebi Kerîme ve diğer İbâdî önderlerin ilme bu kadar önem vermelerine rağmen onların cahil bir topluluk olarak tanıtılması bir talihsizliktir ve mazide yaşanan bazı olumsuz hadiselerin gereksiz bir şekilde günümüze yansımalarıdır.

Ebu Ubeyde selefden aldığı ile kendi yeteneklerini birleştirerek ilimde, ahlakta ve da'vette çok örnek bir şahsiyet olmuş ve firkanın gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Öncekilerin haberlerini titiz bir şekilde hıfzeden, onları güzel bir şekilde açıklayan ve başarılı münazara kabiliyeti Ebu Ubeyde'yi öne çıkarmış ve örnek şahsiyeti onu kitman⁴² imamlığına taşımıştır. ⁴³

⁴¹ Bkz., Şehristânî, *el Milel ve'n-Nihal*, (tercime Mustafa Öz), İstanbul 2005, s. 122 vd.

⁴² Tâlip, Mehdi Hâşim, *Hareketü'l-İbâdîyye fi'l-Meşriki'l-Arabî*, London 2009, s. 62-68

⁴³ Şemmâhi, *Siyer*, 83; el-Ca'bîri Ferhat b. Ali, *Ebû Hamza eş-Şarî Hayatun Min Ecli'l-Hakk*, Matbaatu'l-Matabi'iz-Zehebiyye, Saltanat-ı Uman, trz, s. 71.

Ehl-i sünnet Hz. Peygamber ve onun ashabının yolunda olmak ve onların hayatını hayat edinmek ise hangi topluluk sahabeyi kendisine muallim yapan ve onları örnek alan Ehl-i Da've ve İstikâme ile sunnîlikte yarışabilir. Ebu Ubeyde ne bazıları gibi akli bırakıp sadece nakle sarılmıştır ne de diğer bazıları gibi nakli bir kenara koyup reye sarılanlardan olmuştur. Her iki ekolün aşırılıklarını atarak İstikâmet yolu olan orta yolu tercih etmiştir. Şayet ehl-i sünnetten kasıt amel imandan bir cüz değildir diyerek günah işleyen idarecilerin tiksindirici ve sünnete muhalif amellerini gizlemek ise Ebu Ubeyde ve onun temsil ettiği Ehl-i Hak ve'l-İstikâme orada yoktur. Ebu Ubeyde'nin takip etmiş olduğu yöntem hakkında hocası olan Câbir şöyle demiştir; “ her kim ki insanlar arasında sünnete muhalif getirirse onun doğru yolda olması mümkün değildir.”⁴⁴ Ebu Ubeyd'e bu konuda şunları söyler: “Her kim ki sahabelerden bir hocası yoksa o dinde bir hiç üzeredir. Allah u Teala bize Resulullah ın amcası Abbas ın oğlu Abdullah, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Selam gibilerini lütfetti. Bunlar ilimde derinleşmiş kişilerdir. Biz onların yoluna dayanır, metotlarını takip ederiz.⁴⁵ Kendisini Resulullah'a bağlayan sağlam bir ipi olmayan mezhebin hiçbir kıymeti yoktur. Ebu Ubeyde'nin nezdinde sünnetten ve asardan istifade edilmemiş hiçbir görüşün değeri yoktur. ⁴⁶

Şemmâhî ondan şu şekilde bahseder: “Birçok ilim öğrendi ve öğrendiği ilimleri başkalarına öğretti. Hadis rivayetlerini düzene sokup sağlamlaştırdı ve böylelikle akranları arasında parmakla işaret edilen bir kişi haline geldi.”⁴⁷ Ebû Ubeyde'nin 40 yılı öğrenmek, 40 yılı da öğretmekle geçti.⁴⁸

Dercînî onu İbâzî alimlerinin üçüncü tabakasından zikreder.⁴⁹ Câbir b. Zeyd' den ders aldı ve en yüksek ilmi derecelere ulaştı. Yaklaşık bir asır yaşayan Ebu Ubeyde, hayatının kırk yılını öğrenmeye ve kırk yılını da öğretmeye ayırdı.⁵⁰ İnsanların hidayeti noktasında yerine birinin geçmesi için vasiyette bulunduğu söylenir.⁵¹

Ebu Ubeyde'nin ilmine varis olan beş Berberî'den söz edilir. Bu kimseler, Ebu Ubeyd'e gibi âlimlerden İslami ilimleri öğrenmek için doğuya gittiler. Kuzey Afrika'ya döndüklerinde bu kimselere Hameletu'l- ilim/Nakaletu'l-ilim adı verildi. Dercînî, Kuzey

⁴⁴ Cabir b. Zeyd, *Resâil*, s. 5

⁴⁵ Caytâlî, İsmail b. Musa, *Kanâtiru'l-Hayrat*, Umân 1983, c. I, s. 24

⁴⁶ Ceytâlî, age, s. 17-18

⁴⁷ Şemmâhî, *Siyer*, c. I, s. 78.

⁴⁸ Ceytâlî, Ebû Tahir İsmail b. Musa, *Kanâtiru'l-Hayrat*, Uman, 1983, c. I, s. 7, 49.

⁴⁹ Dercînî, *Tabakatu'l Meşayih bi'l Mağribi*, (tahkik İbrahim Tallay), Muscat 1974, c. II, s. 237- 246

⁵⁰ ez- Zekvânî, İsa b. Süleyman b. İsa, *Ebu Ubeyde Müslim b. Ebi Kerîme*, s.44.

⁵¹ Caytâlî, İsmail bin Musa, *Kanâtiru'l-Hayrat*, c.1 s. 7,49

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

Afrika'ya giden ilk İbâzî alimin Basra'dan⁵² kuzey Afrika ya giden Seleme b. Sa'd olduğunu söyler. Ali Yahya Muammer de Seleme b. Sa'd'ın ilk tebliğci olduğunu, hicri ikinci yüzyılın başlarında Afrika'ya yöneldiğini ve on sene içerisinde Tilimsan, Cezayir deki Seret körfezi, Tunus ve Libya gibi bölgelerde fırkanın görüşlerini yaydığını söyler.

Hameletu'l- ilim olan o beş kişinin isimleri şunlardır; Ebul Hattab Abdu'l- Al'a b. Semh el Megafîri, Abdurrahman bin Rüstem el Farisî, Asım Sidratî, İsmail b. Derrar el-Gadamisî, Ebu Davul el-Kubli⁵³ Ali Yahya Muammer Hameletü'l-ilim'den olan bu beş kişiden bahsederken onların tamamının Berberî olmadığını aralarında bulunan Ebu Hattab Abdu'l-Alâ'nın Yemenli bir Arap olduğunu öne sürer.⁵⁴

Ebu Ubeyde, Basra'da gösterdiği gayretler sonucunda İbâzî imameti için hicri ikinci asrın ortalarında, Hadramevt, Omân ve Kuzey Afrika da birilerinden bağımsız üç merkez kurmuştur. ⁵⁵

a. Ebu Ubeyde'nin Hocaları

Ebu Ubeyde sahabe ve tabiundan çok sayıda alime yetişerek onların ilminden istifade etmiştir. Bunlar arasında, Abdullah b. Abbas (68/687), Abdullah bin Ömer (74/693), Bera b. Azib (72/691), Abdullah b. Zübeyir (73/692), Ebu Said el-Hudrî (74/693), Câbir b. Abdullah (74/693), Raci b. Huder (74/693), Vasib b. Aska (83/702), Sehl b. S'ad Sa'd (91/709) es-Saib b. Yezîd 892/710), Enes b. Malik (93/711), Suhar b. Abbas el-Abdi (yaklaşık 100/720) gibi sahabeler yer alır. Tabiundan hocaları arasında ise Ebu Şa'sa Câbir Bin Zeyd (93/711) ve Cafer b. Semmâk el-Abdi (102/720 den sonra) yer alır.

b. Ebu Ubeyde'nin Öğrencileri

Ebu Ubey'de teşkilatçı dehası ile ilmîni birleştirerek Ehl-i Hak ve Da've'nin Basra dışında yayılmasına ve sistemli bir şekilde hareket etmesini başardı. Tabiki onun bütün öğrencilerini tek tek burada saymaya imkan yoktur. Ancak önemli merkezleri dikkate alarak aşağıda ki gibi bir tasnif yapabilmemiz mümkündür.

1. Irak

⁵² ez- Zekvânî, İsa b. Süleyman b. İsa, *Ebu Ubeude Müslim b. Ebi Kerîme*, s. 11.

⁵³ Muammer, Ali Yahya, *el ibadiyye fi Mevkibi' Tarih*, 1964 Kahire, II, s., 25 26

⁵⁴ İsmail bin Musa , age., c. II, s. 125

⁵⁵ Dercinî, *Tabakât*, c. II, s. 11

Ebu Ğassân Muhalled b. Ümrüd El-Ğassani El-İrakî, Abdu'l- Melik et-Tavîl ve Ebu Said b. Abdullah b. Abdul Aziz, Ayrıca Abdu'l- Melik et-Tavîl genel meclislerden birinin sorumlusudur.

2. Hicâz

Muhammed b. Seleme El-Medeni, Ebu Sufyân Mahbûb b. Rahîl b. Hubeyre el Kureyşî ve Ebu Hur Ali b. Huseyn.

3. Omân

Rebi' b. Habîb el- Ferahidî (175/791). Rebi' b. Habîb hocasından rivayet ettiği hadisleri tedvin etmiştir. Müsned-i Rebi' b. Habîb ismiyle bilinmektedir. Ebu Hamza el-Muhtâr b. Avf el-Ezdî (131/748), Bellec b. Ukbe, Şebib b. Atiye(131 den sonra/748) ve Fadl b. Cündüb.

4. Yemen

Yemen'de Ehl-i Hak ve'l-İstikâme'nin görüşlerinin yayılmasında Abdullah b. Yahya El-Kindi (131/748) büyük rol oynamıştır. Aynı şekilde Ehli Da've'nin görüşlerini yaymak için Kuzey Afrika da büyük çaba harcayan Seleme b. El-Hadramî'de Yemen'de Ehl-i Hak ve'l-İstikâme'nin görüşlerinin yayılmasında önemli rol oynamıştır. O tam bir hak aşığı idi ve ömrünün Hakk'a adanmıştır. O Ehl-i Hak ve'l- İstikâme'nin görüşlerinin yayılması uğrunda boynunun vurulmasına aldırış etmeyeceğini beyan etmiştir. Ebu'l-Hattab Abdu'l-A'lâ el-Maafirî El-Humeyrî (144/761) bu şahıs Libya da İbâzîye imamettinin açığa çıkmasını sağlamıştır. Ebu Muerric Ömer b. Muhammed El-A'mdi gibi şahsiyetler

5. Horasân

Hilal b. Atiyye el- Horasânî, Ebu Abdullah Haşim b. Abdullah el- Horasânî ve Ebu İsa El-Horasânî.

6. Mısır

Muhammed b. Ubbâd el-Mısırî, İsa b. Akme el Mısırî

7. Kuzey Afrika

Ebu Abdullah Muhammed b. Abdu'l-Hamîd b. Muğatir el-Cennavî En-Nefusî, Ebu Derrar İsmail b. Derrar el-Ğadamisi el-libî, Orta kuzey Afrika da fırkanın görüşlerini yayan Abdurrahman b. Rüstem El-Farisî el-Kayravanî'dir. Asım Es-Sidratî, Davut El- Kubulî en-Nefzavî et-Tunusî gibi şahsiyetler Kuzey Afrika'da faaliyet göstermişlerdir.

Ebu Ubeyde'nin talebelerinin ölüm tarihlerine baktığımızda onun hicri ikinci asrın son çeyreğine kadar bu meşaleyi taşıdığına şahit olmaktadır. Daha sonra bu meşaleyi

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

Omân'da Muhammed Bin Mahbub b. Er-Rahil(260/873); Nefüse dağlarında Amrus b. Feth (283),⁵⁶ Orta kuzey Afrika'da İmam Ebu Abdulvehhab b. Abdurrahman b. Rüstem (171-211/787-826) temsil etmiştir.⁵⁷

E. EBU UBEYDE'NİN YÖNTEMİ

Kur'an-ı Kerîm: Müslümanların inanç, ibadet ve ahlak olmak üzere her alanda temel kaynakları Kur'an-ı Kerîm'dir. "Sana bir dâva getirilip insanlar arasında hüküm verirken ne ile hüküm vereceksin?" Muaz b. Cebel (ra): "Allah'ın kitabı (Kur'ân-ı kerîm) ile hüküm veririm" dedi."Ya O'nda açıkça bulamazsan?" buyurunca, "Peygamberin (aleyhisselâm) sünneti ile hüküm ederim" dedi. "Ya onda da açıkça bulamazsan" buyurunca, "İctihâd ederek, anladığımla hükmederim" dedi. Peygamberimiz (aleyhisselâm) Muaz bin Cebel'in bu cevabından dolayı çok memnun kalarak mübârek elini O'nun göğsüne koyup: "Elhamdülillah! Allahü teâlâ, Resûlünün elçisini, Resûlullah'ın rızasına uygun eyledi." buyurdu.⁵⁸

Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'nin ilimde dayanağı öncelikle Kur'an-Kerim'dir.⁵⁹ Kur'an Allah'ın kelamı onun vahyi ve Hz. Peygamber'e (as) tenzilidir. Ebu Ubeyde Halku'l- Kur'an konusunda bir şey söylememiştir. Zira onun devrinde bu tartışma henüz ortaya çıkmamıştı. Kur'an ayetlerini tefsir ederken Hocası İmam Câbir b. Zeyd'in görüşlerini ve sahabenin rivayetlerini dikkate almıştır. Bilgisi olmayan konularda tefsir ve tevil yapmamıştır. ⁶⁰ Tahsis hakkındaki görüşleri özetle şu şekildedir:

1. "Allah her şeyin yaratıcısıdır" ayetinde olduğu gibi aklen âmmin tahsisine cevaz verdi
2. Kur'an ayetlerinden bazısının bazısını neshetmesine cevaz verdi,

⁵⁶ el-Cabiri, Ferhat, *el Bu'dü'l Hadarî*, s. 109

⁵⁷ Bekir, İbrahim, *Ed Devletü Rüstemiyye* .s.114

⁵⁸Sahih-i Buhari, *Kitabu'l-Cenaiz*

⁵⁹ İbâdî Fıkıh medresesi hakkında muhtasar bilgi için bkz. İbrahim Abdulaziz Bedevî, "Devru'l-Medreseti'l-İbâdiyye fi'l-Fıkhı'l-İslamî, *Mekânetü'l-İbâdiyye fi Hadâratı'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016, s. 55- 71.

⁶⁰ er-Râşidî, Mubarek b. Abdullah, *İmam Ebu Ubeyde Müslim b. Ebi Kerîme ve Fıkhı, Saltanat-Umân 1992*, s. 412-413

3. Kur'an'ın sünnetle tahsisine cevaz verdi. Evladı babaya mirasçı kılan ayet⁶¹ Hz. Peygamber "katile miras yoktur" hadisi ile tahsis edilmiştir.⁶²
4. Âm bir nassın sünnete dayanan bir kıyasla tahsisine cevaz vermiştir.⁶³ Ayet genel olarak ticareti helal kılarken⁶⁴ sahih hadis "altını altınla satmayın"⁶⁵ demek sureti ile âm nassı tahsis etmiştir.
5. Kur'an da yer alan âm bir lafzın adet ve örfle lügavi olarak tahsisine cevaz vermiştir. Ahkaf suresinde Allah her şeyi tedmîr (yerle bir) edeceğini söylüyor. Lügatta örfen tedmirden maksat dağlar, sema, denizler değildir.⁶⁶

Sünnet: Sünnet Kur'an'dan sonra ikinci mertebede bir delildir. Sünnet Allah'tan vahiydir ancak gayr-i metludur.⁶⁷ Sünnetin Kur'an'dan sonra ikinci sırada şer'i delil oluşu Ebu Ubeyde'den kalan eserlere bakıldığında bu açıkça görülür. Bazı İbâdî kaynaklarda sünnete bağlılığın gerekçeleri şöyle ifade edilmiştir: Allah Resulü masumdur, sadıktır, dinin tebliğcisidir. Hükümlerin bilinmesinde Yaratanla yaratılanlar arasında bir vasıtaadır. İnananlar için güzel bir örnektir.⁶⁸ Nitekim Allah: "Andolsun ki, Resulullah'da, sizin için, Allah'a ve Ahiret gününe kavuşmayı Omânlar için güzel bir örnek vardır"⁶⁹ buyurmuştur. Allah ve Resulünün hükmünün söz konusu olduğu yerde hiçbir kimsenin sözü ve hükmü geçerli değildir. Çünkü Cenabı Hak: "Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış hiçbir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur ... " ⁷⁰ buyurmaktadır.⁷¹

Ebu Ubeyde bir İslam bilgini olarak Kur'an-ı Kerim'de bir delil bulamadığı konularda Hz. Peygamber'in (as) sünnetinin sağlam olanlarını delil göstermeye çaba göstermiştir.⁷² Rebi' b. Habîb'in hadis-i şerife verdiği önem sayesinde *Müsned* ortaya çıkmıştır.

⁶¹ Nisa 11

⁶² Rebi' b. Habîb, *El-Câmiu's-Sahih*, 176.

⁶³ el-Horasâni, Ebu Gânim, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, c. II, s. 118.

⁶⁴ Bakara, 275.

⁶⁵ Rabi' b. Habîb, *El-Câmiu's-Sahih*, 154, Buharî, *Kitabu'l-Buyu'*, 154.

⁶⁶ Sâlimî, *Tal'atu's-Şems*, c. I, s. 40

⁶⁷ er-Râşidî, Mubarek b. Abdullah, *İmam Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme ve Fıkhu*, s. 417-418

⁶⁸ Geniş bilgi için bakınız, Bkz. el-Bulsidî, *Rivayetu'l-Hadis inde'l-İbadiyye*, a.g. Web sitesi ay. (8.9.2003).

⁶⁹ Ahzab, 23/21.

⁷⁰ Ahzab, 23/36.

⁷¹ el-Busaidî, *Raviyetu'l-Hadis inde'l-İbadiyye*, ag. Web sitesi ay. (8.9.2003).

⁷² ez-Zekvânî, İsa b. Süleyman b. İsa, *Ebu Ubeude Müslim b. Ebî Kerîme*, s. 46-47.

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

İcma: İstilahi anlamda icmanın tam olarak netleşmediği bir dönemde Ebu Ubeyde icmayı kullanmıştır. Zekat Risalesinde “*Müslümanlar, icma ile...*”, *kamuoyunun icmasına göre....*,⁷³; *şu sözü de yine ümmetin icması hakkındadır...74*, “*....gördükleri adalet sebebiyle toplumun ona muhalefet edeceğini düşünmüyorum*”⁷⁵ gibi ifadeler Ebu Ubeyde’nin İcmayı bir delil kaynağı olarak kullandığını göstermektedir. Ebu Ubeyde şahsi içtihadına yönelmeden önce sahabelerin ve Ehl-i Da’ve imamlarının görüşlerini tercih etmiştir.⁷⁶

Kıyas: Kıyas hakkındaki görüşünü Müsnette geçen bir ifadeden anlamamız mümkündür. Ebu Ubeyde İmam Cabir’den o da Hz.Aişe’den (r.anha) rivayet ettiğine göre Ayşe validemiz: “Ben Resûlullah (sav) ile hayızlı olduğum halde uyur idim.” *Ebu Ubeyde, bu hadis hayızlının bedeninin necis olmadığına delalet ediyor. Öyleyse cünübün bedeni de böyledir,*”⁷⁷ dedi. Ebu Ubeyde cünübün bedeninin necis olmadığını hayızlının bedenine kıyas etmekle ulaştı.⁷⁸ Ebu Ubeyde tüm çareler tükendiği zaman kıyasa başvurmuştur. Bu konuda şöyle der; “(hakkında nas olan bir konuda) her kim kıyasa giderse, helaka gitmiş olur.” Şeriatın hedeflerini gerçekleştirmek için mesalih-i mürsele, istishab, seddu’z-zerai ve örf adıyla bilinen usuller kullanmıştır.⁷⁹ Hakkında nas bulunan bir konuda kıyasa gitmeyi tehlikeli bulmuştur.

F. EBU UBEYDE NİN ÖRGÜTÇÜ YANI

İbâzîler varlıklarını devam ettirebilmek için farklı meclisler ihdas ettiler. Ebu Ubeyde’nin bu meclislerin oluşumundaki katkısı büyüktür. Sürekli hurûc ve hicret fikri ile asayişin en güçlü düşmanı olan Hâricî fırkalar; bir taraftan devletle çatışarak asayiş tehdit ediyorlar diğer taraftan da yapılan savaşlarda kendilerini bitiriyorlardı. İbâzîler ise çatışmalardan uzak bir şekilde fırkanın görüşlerini yaymak ve etki alanını genişletmek için ikna ve da’vet gibi diğer Hâricî fırkaların kullanmadığı tolerans yöntemlerini tatbik ediyorlardı.⁸⁰ İbâzîler’in görüşlerini yaymak için kullandıkları usullerden birisi de, Gizli

⁷³ İsmail el-Ceytâlî, *age.*, s. 13

⁷⁴ İsmail el-Ceytâlî, *age.*, s.13

⁷⁵ İsmail el-Ceytâlî, *age.*, s. 24

⁷⁶ Cabir b. Zeyd, *age.*, s. 5

⁷⁷ Rebi’ b. Habib. *el-Camiu’s –Sahih*, c. I, s. 11

⁷⁸ -Ceytâlî, *age.*, s. 24

⁷⁹ er-Raşidî, *age.*, s. 451-465

⁸⁰ Abdulhalim, *el-İbâzîyye*, 22-25.

Meclisler ihdas etmekte. Ebû Ubeyde Müslim b. Ebi Kerîme (145/762) tarafından ihdas edilen bu meclisler İbâzîler'in gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ebû Ubeyde üç çeşit meclis kurmuştur. Gizli, (illegal) ve yeraltında çalışan bu meclislerde öğrenilecek bilgiler, meclislerin işleyişi ve görevlerin tasnifi Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme tarafından yapılmıştır. Bu meclisler

1- Genel Meclisler (Meclis-i Am)

2- Meşayih Meclisleri

3- Hameletü'l-İlim

1-Meclis-i Âm (Genel Meclisler)

Fırkaya mensup olan her tabakadan İbâzî'nin rahatça katılabildiği meclislerdir. Belli bir amaca yönelik olarak, şeyhlerden birisinin evinde toplanılır. İbâzîler baskı gördükleri dönemlerde şüphe çekmemek için çok farklı yöntemler denemişlerdir. Genel meclislerin belirlenmiş bir programı yoktur. Fırkaya mensup kişiler toplanarak kibar-ı meşayıhten dersler ve nasihatler dinlerlerdi.⁸¹ Genel Meclislerden her biri bir şeyhin adını alıyor, onunla anılıyordu. Misal:

Abdu'l-Melik et-Tavîl'in Meclisi

Ebu'l-Hür Ali b. Hüseyin'in meclisi

Ebû Sufyân Kanber'in meclisi

Ebû'l-Mevdudî Hâcib et-Taî meclisi⁸² vb.

2- Meşayih Meclisi

Fırka için önemli sayılabilecek bütün kararların alındığı yer olması sebebiyle oldukça önemli bir meclistir. Bu meclise herkes katılamaz, sadece fırkanın şeyhleri ve liderleri katılabilirdi. Belli üyelerle sınırlanmıştır. Mesela, Ehl-i Da've'nin (İbâziyye'nin) fazilet sahibi gençlerinden sayılan Şuayb b. Ömer eniştesinin evinde yapılan Meşayih meclisine katılmak ister ancak bunu fark eden diğer şeyh ve liderler ondan derhal evine dönmesini isterler.⁸³ Burada fırkayla ilgili siyasî kararlar alınır. Ebu Süfyân dedi ki: "Melih, gecenin birinde Hacib'in evinde bir toplantının olduğu haberi bize ulaştı." Ebu Süfyân dedi ki: İhtiyarlar geceleyin onlarla beraber toplantıda bulunmamıza izin vermiyorlardı da, ben de Umman'lı birine, "bizimle Hacib'in evine gel, belki bizim katılmamıza da izin verirler" dedim. Biz gittik ve bizim katılmamıza izin verdiler. Orada Muhtar b. Avf ve ihtiyarlardan iki

⁸¹ İvâd, Halifât, Muhammed, "el-İmamâni Câbir b. Zeyd ve Ebû Ubeyde Müslim Müessis el-İbâziyye", s. 273-275, *Mekânetü'l-İbâziyye fî Hadâratî'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016.

⁸² İvâd, *age.*, 38.

⁸³ İvâd, *age.*, 39.

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

veya üç kişi bulduk. Hacib bize Belc b. Utbe'ye yerimizi haber verin dedi. Haber verdik ve geldi. Yatsı namazını kıldıktan sonra, konuşmaya başladılar. Onlardan biri kalkıyor ve istediği kadar konuşup oturuyordu. Akabinde diğer biri kalkıyor ve konuşuyordu. Bu böyle sabaha kadar sürdü. Melih, bundan ne önce ne de sonra bir mecliste, bir konuşmacının ayakta konuştuğunu görmediğini söyledi. Derken, Hacib'in kayın biraderi Şuayb b. Amr geldi. Hacib O'nu eve almadı. Hâlbuki Şuayb o zamanın en gözde gençlerindendi. Hacib ile Şuayb'in evleri arasındaki mesafe üç mil idi.⁸⁴

Olaya bizzat tanık olandan nakledilen bu haberden birkaç hakikat ortaya çıkmaktadır.

1- Mecliste bulunanların sayısı yediyi geçmemiştir.

2- Gençlerin bu meclislere katılmalarına izin verilmiyordu. Şüphesiz bir kişinin liderlik seviyesine ulaşabilmesi için, bazı aşamaları geçmesi lazımdı.

3- Örgütsel sorumluluk ile akrabalık bağlarının karıştırılmaması. İlkelerde ne gevşeklik ne de kayırma vardır. Çünkü kişinin, kayınını evine almaması kolay bir şey değildi. Oysa Hacib, evleri arasındaki mesafe uzak olmasına rağmen kayınbiraderini evinden uzaklaştırdı. Çünkü o ev o gece meclisin mülküydü.

4- Ebu Süfyân ve Melih'in mecliste bulunma şevki, onların liderlik seviyesine ulaşmamakla beraber, bu seviyeye yakın oldukları ve bu yüzden katılmalarına izin verildi. Geleceğe hazırlık açısından bu önemliydi.

5- Bu toplantılarda Hakkın Talibi Hareketi'nden 2 kişi hazır bulunurdu. Muhtar b. Avf ve Belc b. Utbe. Bunlardan birincisi, İncil'i göğsündedir. İkincisi bin kişiye bedel olmakla beraber, hareketin maddi finansmanıdır. Bunda meclislerin toplanma zamanı, Yemen'deki ayaklanmanın başlamasından çok sonra değildi.

6- Sorunları çözmedeki adanmışlık ve samimiyet. Üyelerin her biri görüşünü ayakta açıklar. Bunu bir saatlik bir zamanda değil, ancak yatsı nazmından, şafak sökümüne kadar devam ettirirlerdi. Dolayısıyla onlara, gecenin rahipleri gündüzün atlıları yakıştırması yerindedir. Bu sebeple bütün sorunları ele alma ve hareketin bütün gereklilikleri için bir çaba vardır.

7- Öneminden dolayı bu meclislerde tartışılan konuların gizliliğinin gerekliliği.

3- Mecalisü'l- İlim veya Hameletü'l-İlim

Bu meclisler fırkanın siyasî ve itikadî görüşlerinin öğretildiği meclislerdir. Emsar'ın (ordugâh) farklı bölgelerinden gelen İbâzî gençler bizzat Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme (145/762) tarafından eğitilirdi. Bu meclisler gizli olarak toplanırdı. İleriki yıllarda fırkanın

⁸⁴ el-Şemmâhî, *Siyer*, s. 91.

propagasını yapacak gençler ve onları eğiten şeyhler dışında kimsenin bu meclislerden haberi olmazdı. İslâm coğrafyasının değişik bölgelerinden getirilen gençlere *Hameletü'l-İlim* adı verilmektedir. Bu gençler eğitildikten sonra tekrar aynı bölgeye gönderiliyordu. Bu halkada görev yapan gençlerin, geldikleri bölgeyle alakalı getirdikleri bilgiler, bu mecliste değerlendiriliyordu. Sonra da bölgelere göre da'vet stratejisi belirleniyordu.⁸⁵ Ebu Ubeyde bununla da yetinmedi, görev için farklı bölgelere giden gençlerle Basra'da bulunan Da'vet merkezi arasında bir ilişki kurdu. *Hameletü'l-İlim* arasında bir ihtilaf oluştuğunda, ihtilaf da'vet merkezine iletiliyordu. Daha sonra fırkanın meşayih konuyu Tahkîm ederek bir karara varıyorlardı. Bazen de merkezden bir görevli, problemi çözmek için vilayetlere gidiyordu. Ebû Ubeyd Müslim b. Ebi Kerîme, bu durumlarda genelde Hacib et-Taî'yi görevlendiriyordu. Hacib et-Taî, Basra dışında fırkanın mali ve askeri işlerinden sorumluydu. Sıffîn' de tahkime karşı çıkan bu kimseler⁸⁶ geçen zaman içerisinde Tahkîm müessesesi kurmak zorunda kalmışlardır. *Hameletü'l-İlim*'de vazife yapan kimseler bir konu hakkında fikir ayrılığına düştüklerinde konuyu da'vet merkezine iletiyorlardı. Onlar da hakem olarak konuyu bir karara bağlıyorlardı.⁸⁷

Muammer İbâzîler'in siyasî fikirlerini şu şekilde özetlemiştir:

1- Allah'ın farz kıldığı emir ve nehiyeler hususunda, adaleti ayakta tutmak konusunda, düşmanlarla mücadelede ve tüm konularla ilgili işlerde kitap ve sünnetten delil getirmesi hususunda imamla akitleşmek farzdır.

2- Devlet reisinin Kureyşi olmaması bir kusur değildir.

3- Adil imama huruç câiz olmaz

4- Havârîc'in söylediği gibi cair imama huruç vâcip olmadığı gibi Eşariler'in söylediği gibi yasak ta değildir.

5- Kurtulma zannı galip gelirse *hurûc* (isyân) tercih edilir. Eğer *hurûc*la necat olmayacaksa veya Müslümanlar'a zarar verecekse ya da her hangi bir İslâm beldesinde düşmanlara karşı İslâm'ın gücünü zayıflatacaksa o takdirde zâlimin zulmü altında kalmak istihsan olunur. Makâlât kitaplarında iddia edildiği gibi İbâzîler, zalim imamlar dediklerinde sadece kendilerine muhalif olanları değil imam-ı câir denince Allah yolundan ayrılan herkesi kastederler.

6- İmam şura ve ehl-i hal ve akd'in çoğunluğu ile seçilir.

⁸⁵İvâd, *age.*, 40, 41.

⁸⁶Bağdâdî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, İstanbul, 1346/1928, 292.

⁸⁷İvâd, *el-Usûl*, 41.

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

7-İmam valilerinin her türlü tasarrufundan sorumludur. İmamın ehl-i hal ve'l- akd'a danışması güzel olur.

8- İslâm ümmetinin sultânsız, imamsız kalması câiz olmaz.

9-İmam-ı câir için sırasıyla şu işlemler uygulanır.

a- Adaletle hükmetmesi istenir

b- Eğer bunu yaparsa yani adaletle hükmederse problem çözülür, yapmazsa Müslümanlar'ın işinden ellerini çekmesi istenir.

c-Yapmazsa, büyük bir fitneye yol açmamak şartıyla kuvvete başvurulur ve azli câiz olur.

10- Zâlim imamın İbâzî olması ya da olmaması durumu değiştirmez. Zâlim imam ve ordusu haddi aşan bir statüye düşer.

11- Kendilerine muhalif olanların beldesi sultânları cair de olsa Müslüman beldesidir. Devlet düşmanlarını def etme dışında dâhilde zulüm yapamaz.

12- Sınırlar çok genişlediğinde ya da parçalar arasında idare imkânsız olduğunda birden fazla imamın bulunması câizdir.⁸⁸

Kendisi hayattayken onun ve beraberindekilerin görüşüyle oluşturulan devletler:

1-İmam Talibu'l hakk abdullah b.Yahya el Kindi nin devleti. ⁸⁹

2-İmam Ebu'l Hattab Abdu'l A'la el Muafiri nin Trablus'taki devleti.(140-144)⁹⁰

3- İmam Cülendi b. Mes'ud'un Umman'da kurduğu devlet.(Talibu'l Hakk'ın Yemen'de yıkılışından sonra kurulmuştur)⁹¹

Sonuç

Toplumların tarih sahnesinde varlıklarını devam ettirmesinde alimlerin önemli bir payı vardır. Her ne kadar bu hak ordulara ait gibi sanılsa da uzun vadede alimlerin öneminin görmek mümkündür. İbâdiyye'nin bu günlere kadar gelebilmesinde öncelikle alimler önemli rol oynamışlardır. Dahilde şiddete karşı olan İbâdîler tarihleri boyunca tesamuh ve ilmi rehber edinmişlerdir. Bu sayede büyük alimler yetiştirmişlerdir.

⁸⁸ Muammer, *el-İbâziyyetü fî Mevkibi't-Tarih*, s. 33-35

⁸⁹ Salim b. Zekvân, *es-Sire*

⁹⁰ Ivaz, *Halifat, Neş'etu'l-Hareketü'l İbadiyye*, s. 146

⁹¹ Ivaz, *age*, s. 146

İbâdiyye'nin İmam Câbir b. Zeyd'den sonra ikinci imamı Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme Tabiun'un büyük âlimlerindedir. İlimin başkenti olan Basra'da yaşamıştır. Ebu Ubeyde sadece medresede ilim yapan bir İslam bilgini değildir. O aynı zamanda örnek hasletlerle çevresine örnek olan bir aksiyon adamıdır. Bundan dolayı hayatı büyük mücadeleler ve önemli başarılar ile süslenmiştir. Abdullah b. İbâd'ın siyasi kabiliyeti ile İmam Câbir b. Zeyd'in ilmi onda cem olmuştur.

İslam tarihinde bazı âlimlerin görüşleri nazariyede kalmış ve kitaplarla bize kadar ulaşmıştır. Ebu Ubeyde Müslim b. Ebi Kerîme ve diğer Ehl-i Hak ve'l-İstikame alimleri görüşlerini toplumla bütünleştirerek bir cemaat olarak var olmayı başarmışlardır. Ebu Ubeyde görüşlerinin nazariyatta kalmaması için talebe yetiştirmeye ve irşata büyük önem atfetmiştir. Hayatını öğretmen ve öğretmek şeklinde iki bölümde incelediğimiz Ebu Ubeyde başta fıkıh olmak üzere İslam ilimlerinin her sahasında zirveyi yakalamıştır.

İbâdî hareketin Basra dışındaki coğrafyalara taşınmasında önemli rol üstlenmiştir. Medresesinde çok zor şartlar altında yetiştirdiği talebelerini irşat amacıyla başka bölgelere göndererek İslam'ın yayılmasına katkı sağlamıştır. Bu sayede İbâdî imamlıklar kurulmuştur.

Hocası Ebu Şasa, sahabe ve tabiundan aldığı ilim sayesinde Kur'an ve sünneti temel alan güçlü bir ekolün temellerini atmıştır. Mezhep taassubu ile bu gerçeği gölgelemenin ya da görmezden gelmenin İslam'a ve Müslümanlara hiç bir katkısı olmayacaktır. Zira Müslim b. Ebî Kerime İslam toplumunu saran yeni problemlerin çözümünde akıllı kullanmanın önündeki engelleri kaldırdı. Önceki imamların çok sayıdaki hedefi onun gayretleri sonucu gerçekleşti.

Müslim b. Ebî Kerîme başarılı bir strateisttir; etrafında toplanan insanları Emevilerin siyasi ve askeri baskılarına kurban etmemiştir. Çok akıllı yöntemler takip ederek İbâdî görüşlerin dâhilde ve hariçte yayılmasını sağlamıştır. Omân, Cezayir ve Libya'da İbâdîler onun gayretleri sonucu kök tutmuşlar ve günümüze kadar gelmeyi başarmışlardır.

Kaynakça

Ateş, Orhan, "İmam Cabir b. Zeyd ve İbâdiyye İçerisindeki Yeri" *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (Asead)* Ocak 2017, s. 58-83.

Ateş, Orhan, "et- Ta'rifu bi Kitâbi Nebzet,t't-Taassubi el-Mezhebi", التعريف بكتاب نبذ التعصب المذهبي لسماحة المفتي الخليلي, *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Şubat, 2017. s. 12-40.

İBÂZÎ BİLGİN EBÛ UBEYDE MÜSLİM B. EBÎ KERÎME

العلامة الإباضي الإمام أبو عبيدة مسلم بن أبي كريمة

Bağdâdî, *Kitâbu Usûli 'd-Dîn*, İstanbul, 1346/1928

Bedevis, İbrahim Abdulaziz, “ *Devru'l-Medreseti 'l- İbâdiyye fi 'l-Fıkhı 'l-İslâmî, Mekanetü 'l-İbâdiyye fi Hadâratı 'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016.

Bihâz, İbrahim Bekîr, *ed-Devletü 'l-İslamiyye*, Cezayir 1985.

Ca'birî, Ferhat b. Ali, *Ebû Hamza eş-Şarî Hayatun Min Ecli 'l-Hakk*, Saltanat-ı Omân, trz,

Ca'birî, Ferhat b. Ali, *el-Bud'ül Hadârî li 'l- Akideti 'l- İbâdiyye*, Omân 1408/1987

Ca'bir, î Ferhat b. Ali, *Nefehâtun mine 's-Siyer*, Matbaatu'n- Nehda, Omân 1421/2001.

Câbir b. Zeyd el-Ezdî, *Resail el- İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, (thk. Ca'birî Şeyh Ferhan b. Ali), Saltanat-ı Omân 2013.

Ceytâlî, Ebû Tâhir İsmail b. Musa, *Kavâidu 'l- İslâm*, Ğardaye, Cezayir 1976.

Ceytâlî, Ebû Tahir İsmail B. Musa, *Kanâtiru 'l- Hayrat*, Omân 1983.

Çeçen, Anıl, “İnsan Haklarının Düşünsel Boyutları”,

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/e78ca68a4ac9bd0_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%200%20Yilligi 18.04.2017.

Demircan, Adnan, “Tarih Üzerine Bazı Düşünceler”, Milel Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi cilt 4 sayı 3 Eylül – Aralık 2007.

Dercînî, *Tabakâtu 'l Meşâyih bi 'l Mağrib*, (Tahkik İbrahim Tallay), Muscat 1974, cilt II.

Ebû Ammâr, Abdulkâfi, *Kitâbu 'l Mucez* (thk., Tâlibî, Ammâr, *Ârau 'l-Hâvâric*), I- II, Kahire 1978. Bu kitap Talibî tarafından yazılan *Ârau 'l-Hâvâric* adlı eserin sonuna eklenmiştir.

Ebu Ganim el – Horasânî, *el Müdevvetü 'l-Kübrâ*, c. II, Maskat 1984

Kalhâtî, Ebû Saîd b. Said El- Ezdî, *El-Keşf Ve 'l-Beyan*, (Thk. Seyyide İsmail Kâşif), Omân, 1400/1980.

ElBusaidî, *Rivayetu 'l-Hadis inde 'l-İbâdiyye*, a.g. Web sitesi ay. (8.9.2003).

Elburâşidî, Yusuf, *Hameletü 'l-İlm ve İla Mağrib ve Devruhum fi Da 'veti 'l-İslâm*, byy.

Ertürk, Yahya, *Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme ve Kuzey Afrika İbâzîliğinde Hameletü 'l-İlm'in Etkisi*, (Danışman Hoca Orhan ATEŞ), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Eş'arî, Ebû'l Hasen Ali b. İsmâîl, *Makalâtu 'l-İslâmiyye*, Kahire 1905

el-Halîlî, Ahmed b. Hamad, “ el-Haku 'd-Dâmi”, s. 25-43 *Mekanetü 'l-İbâdiyye fi Hadâratı 'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016.

el-Halîlî, Ahmed b. Hamad, *İstibdât*, Saltanat-ı Omân 2013.

- el-Halîlî, Ahmed b. Hamad, Nebzu, (trc. Orhan Ateş, Türkçe Adı Mezhep Taassubu) Diyarbakır 2016
- Itfeyyîş, Ebû İshâk İbrahim, “ el-Fark beyne'l-İbâdiyye ve'l-Havâric” *Mekânetü'l-İbâdiyye fî Hadâratî'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016
- İsfehanî, *Hilyetü-l Evliya ve Tabakâtü'l- Asfiya*, c. III
- İsferâinî, Bekir Ebî Muzaffer, *et-Tabsır fî'd-Dîn*, Beyrut 1935
- İsmail bin Musa, *Kanatiru'l-Hayrat*, Saltanat-ı Omân, 1983
- İvâz, Halifât, Muhammed, “el-İmamâni Câbir b. Zeyd ve Ebû Ubeyde Müslim Müessisâ el-İbâdiyye”, s. 273-275, *Mekânetü'l-İbâdiyye fî Hadâratî'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016.
- İvâz, Halifat, *Neş'etu'l-Hareketü'l İbâdiyye*, London 2007.
- Kara Seyfullah, *Tarihin İnşası Sorunu*, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* III (2003)
- Kozan, Ali, “Tarih Yazımında Tarafsızlık Problemi: İlk Dönem Siyer-İslam Tarihi Yazıcılığı Örneği” sbard.org/pdf/sbard/012/Ali%20Kozan%20son%2079-93.
- Muammer, Ali Yahya, *el İbâdiyye fî Mevkibi't Tarih*, Kahire 1964
- Muammer, Ali yahyâ, *el-İbâdiyye fî Mevkibi't-Târih, el-Halkatu'l-Ûlâ*, Saltanat-ı Omân 1989
- Nietzsche, Friedrich, *Tarih Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul, 1996
- Râşidî, Mubarek b. Abdullah, *İmam Ebu Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme ve Fikhi*, Saltanat-Omân 1992
- Saîd, Yusuf b. Bekîr el-Hâc, *Tarihu'l-İbâdiyye fî Mağribi'l-İslâmî*, Gardaye 2016.
- Sâlimî, Nureddin, Ebû Muhammed Abdullah B. Hamid, *Meşâriku'l-Envâri'l-Ukul*, Beyrut 1989
- Sâlih Bâ, Ömer b. el-Hâc., “Hel-İbâdiyye Havâric” *Mekânetü'l-İbâdiyye fî Hadâratî'l-İslamiyye*, Haz. Muhammed Salih Nâsır, Daru'l-Nâsır 2016, s. 239-255
- Siyâbî Abdullah b. Râşid, *Kıraatu fî Risâleti'z-Zekât*, Salatanat-ı Omân 2017.
- Şehristânî, *el Milel ve'n-Nihal*, (tercime Mustafa Öz), İstanbul 2005
- Şemmâhî, Ebu'l- Abbâs Ahmet b. Ebî Osman Said b. Abdu'l-Vâhid, *Kitâbu's-Siyer*, Libya 2009
- Tâlip, Mehdî Hâşim, *Hareketü'l-İbâdiyye fî'l-Meşriki'l-Arabî*, London 2009, s. 62-69
- Tazegün, Yusuf, “Kur'an'da Sosyal İnsanın Özellikleri”, *Misbah*, Sonbahar 2012, Yıl: 1, Sayı: 2;
- Tosh, Iohn, *Tarihin Peşinde*, İstanbul 1997
- Zekvanî, İsa b. Süleymân b. İsa, *Ebu Ubeyd Müslim b. Ebî Kerîme*, Saltanat-ı Omân 2016